

SPIS TREŚCI:

Wstęp.....	1
Literatura i źródła	4
Rozdział I: Bizancjum.....	11
Rozdział II: Hunowie.....	38
Rozdział III: Bizancjum i Hunowie do czasów Attyli	80
Rozdział IV: Bizancjum i Attyla	118
Rozdział V: Bizancjum i Hunowie w latach 453–474	149
Podsumowanie	174
Bibliografia.....	178
Mapa: Bizantyńskie Bałkany.....	189

Darmowy fragment książki

Bizancjum i Hunowie w IV–V wieku.
Wojna, dyplomacja i złoto

© AleksProDig Andrzej Aleksandrowicz

WSTĘP

Niniejsze opracowanie poświęcone jest analizie relacji Cesarstwa Wschodniorzymskiego z Hunami europejskimi w IV–V w. Przedstawiono w nim charakter tych stosunków, konflikty zbrojne, zawierane układy oraz działania zapobiegawcze podejmowane przez Konstantynopol w celu ochrony przed najezdami. Zjawiska te omówiono na szerokim tle wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji Bizancjum u schyłku IV i w V w. z uwzględnieniem głównych założeń polityki zagranicznej Cesarstwa.

W tytule opracowania użyto nazwy *Bizancjum*, choć z pełną świadomością, że w literaturze naukowej standardem jest stosowanie określenia *Cesarstwo Wschodniorzymskie* w odniesieniu do IV–V w. Termin *Bizancjum* rezerwuje się natomiast dla okresu od VI–VII w., gdy różnice polityczne i kulturowe między Wschodem a Zachodem stały się wyraźne. *Bizancjum* brzmi jednak naturalniej i zwięźlej, dlatego obie nazwy stosowane są zamiennie, podobnie jak określenia *Cesarstwo Wschodnie*, *Wschód*, *Cesarstwo* czy *Konstantynopol*. Identyczne rozwiązanie przyjęto w odniesieniu do terminów *Hunowie*, *koczownicy* oraz *nomady*, które również używane są wymiennie, o ile z kontekstu jednoznacznie wynika, że chodzi o Hunów, a nie inne grupy koczownicze.

Integralną częścią *Wstępu* jest sekcja *Literatura i źródła*, w której omówiono najważniejsze przekazy źródłowe oraz opracowania historyczne dotyczące tematu pracy.

Punktem wyjścia głównych rozważań są lata 376–378. Uzasadnienie początkowej granicy czasowej nie wymaga szerszego komentarza, gdyż właśnie w tym okresie Hunowie po raz pierwszy pojawili się w bezpośredniej orbicie Bizancjum. Niezbędne jest natomiast wyjaśnienie wyboru 474 r. jako cezury zamykającej opracowanie.

Pod koniec V i w VI w. źródła nadal wzmiankują napady na Bałkany, między innymi *Hunów Kutigurów* (*Kutrigurów*), jednak wśród badaczy panuje spór, czy były to plemiona wywodzące się bezpośrednio od Hunów europejskich, czy raczej od (proto)Bułgarów. W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że ostatni pewny atak Hunów na Bizancjum miał miejsce w 474 r. Badania archeologiczne kurhanów z VI w. na obszarze Ukrainy oraz analizy genetyczne sugerują możliwą ciągłość między Hunami europejskimi a późniejszymi nomadami, lecz obecny stan wiedzy nie daje podstaw do jednoznacznych rozstrzygnięć. Przyjęto

Rozdział V

BIZANCJUM I HUNOWIE W LATACH 453–474

Po śmierci Attyli w 453 r. potężna konfederacja uległa stosunkowo szybkiej dezintegracji. Hunowie nigdy już nie odegrali w dziejach Cesarstwa Wschodniego roli porównywalnej z tą, jaką pełnili w latach czterdziestych V w.

Główna przyczyna upadku potęgi koczowników nie tkwiła jednak w niepowodzeniach militarnych w latach 451–452. Przegrana bitwa na Polach Katalaunijskich nie stanowiła bowiem rzeczywistej klęski, skoro już w następnym roku Attyła dysponował wystarczającymi siłami, aby najechać Italię. Trafnie zauważa H.J. Kim, że to nie władca nomadów, lecz Aecjusz utracił armię. Pomimo taktycznego powstrzymania Hunów w Galii nie dysponował już siłami ani środkami, by przeciwstawić się im w Italii⁶⁸⁰. Przyczyn upadku władztwa huńskiego należy zatem szukać gdzie indziej.

Konfederacja Attyli nie była nastawiona na zdobycze terytorialne, ale na korzyści materialne, łupy, trybuty i jeńców. Hunowie, podobnie jak inni koczownicy, nie przywiązywali wagi ani do rozległości zajmowanych ziem, ani do jakości gleby, ponieważ nie prowadzili uprawy roli. Dla nich prawdziwą wartość stanowiło bydło i metale szlachetne, zwłaszcza złoto. Jak słusznie wskazuje O.J. Maenchen-Helfen, dopóki wyprawy Attyli zapewniały Hunom oraz podporządkowanym królom germańskim bogate łupy, w konfederacji panował spokój wewnętrzny⁶⁸¹. Lata 451–452 pokazały jednak, że „bicz Boży” nie był w istocie niezwyciężony, a strumień złota, płynący dotąd na Nizinę Węgierską, nagle wyschnął⁶⁸². Prawdziwa klęska nie polegała na porażkach militarnych, lecz na ogromnych stratach ludzkich przy zyskach niewspółmiernych do oczekiwań i poniesionych kosztów.

Edward A. Thompson wskazuje podobne przyczyny rozpadu hegemonii nomadów, za najważniejszą uznając ich niewielką liczebność w stosunku do rozległości zależnych terytoriów oraz liczby podporządkowanych ludów⁶⁸³. Podobnie argumentuje H.J. Kim, podkreślając, że przeniesienie ośrodka władzy nad Dunaj doprowadziło do izolacji od zasobów ludzkich stepów nadczarnomorskich, a nadmierna ekspansja w kierunku zachodnim skutkowałą rozproszeniem sił

⁶⁸⁰ *The Huns, Rome...*, s. 79.

⁶⁸¹ *dz. cyt.*, s. 143.

⁶⁸² V. Ivanisevic, *dz. cyt.*, s. 530.

⁶⁸³ *Hunowie*, s. 148–149.

oraz wzrostem zależności od wojsk germańskich. Zauważa również, że do osłabienia konfederacji mogły przyczynić się wewnętrzne napięcia związane z uzurpacją najwyższej władzy po zabójstwie Bledy⁶⁸⁴.

Dopóki żył tak nieprzeciętny władca jak Attyła, który dzięki wyjątkowemu zmysłowi organizacyjnemu oraz sile woli i charakteru potrafił utrzymać w posłuchu konglomerat licznych plemion, niepołączonych niczym poza strachem przed jego osobą i wspólnym zyskiem płynącym ze zwycięskich wypraw, dopóty nikt nie odważył się wystąpić przeciw niemu. Po jego śmierci musiało jednak dojść do wybuchu niezadowolenia wśród ludów, które zapłaciły wysoką daninę krwi w latach 451–452, otrzymując w zamian niewiele. Tym bardziej że poszczególne plemiona pozostawały zapewne lojalne nie względem samego Attyli, lecz wobec swoich wodzów, wiernych jemu i jego rodowi jedynie tak długo, jak przynosiło to wymierne korzyści⁶⁸⁵.

Do pierwszych napięć mogło dojść jeszcze za jego życia, po wyprawie włoskiej, skoro zdecydował się na kolejny ślub z księżniczką germańską. Akt tego rodzaju miał zazwyczaj charakter polityczny i służył stabilizacji wewnętrznej oraz umocnieniu sojuszy. Niewykluczone, że i ten związek stanowił reakcję na kryzys w łonie związku⁶⁸⁶. Według średniowiecznych sag Attyła stłumił bunt możnych, za co miała zemścić się ich siostra, mordując go⁶⁸⁷. Zysk przestał łączyć elity władztwa. Potwierdzają to źródła archeologiczne, wskazujące na brak złota w grobach germańskich zarówno przed pojawieniem się Hunów pod koniec IV w., jak i po ich upadku w połowie V w.⁶⁸⁸

Rok 453 ujawnił dodatkowo, że strach przed Attylą przestał być czynnikiem spajającym, ponieważ jego liczni, skłócenii spadkobiercy osłabili jedność i potęgę nomadów. Po śmierci wielkiego wodza mechanizm charyzmatycznego przywództwa przestał działać, a władcy podporządkowanych wspólnot natychmiast podjęli działania zmierzające do uniezależnienia się. Zjawisko to jest charakterystyczne dla historii ludów stepowych, u których władza miała charakter nieinstytucjonalny, lecz personalny.

⁶⁸⁴ *The Huns*, s. 105–106; *The Huns, Rome...*, s. 133–134.

⁶⁸⁵ M. Schmauder, *dz. cyt.*, s. 675; Ch.F. Vegard, *dz. cyt.*, s. 106.

⁶⁸⁶ P. Kuosmanen, *dz. cyt.*, s. 208–209; Ł. Pigoński, *Polityka zachodnia...*, s. 94–95; M. Rouche, *dz. cyt.*, s. 141–142.

⁶⁸⁷ E.A. Thompson, *Hunowie*, s. 128.

⁶⁸⁸ P. Heather, *Imperia...*, s. 265–266.

„Gdy zmarł król Hunów, Attyła, zapanowała wielka niepewność w obu Pannoniach i w innych krajach leżących nad Dunajem.”⁶⁸⁹ Na następcę wyznaczył najstarszego syna, Ellaka⁶⁹⁰. Wkrótce po pogrzebie doszło jednak do walk o władzę między jego licznymi synami⁶⁹¹.

Konflikt między potomkami wykorzystali Ostrogoci panońscy, wzniecając bunt: „Kiedy tylko zmarł Attyła, [...] Walamir zrzucił z siebie i swoich ziomków jarzmo panowania Hunów, [...]”⁶⁹². Następnie zbiegli prawdopodobnie na obszar między Drawą a Sawą. Rewolta skłoniła spadkobierców Attyli do kompromisu. W obliczu zagrożenia własnej pozycji oraz utraty wpływów postanowili dokonać równego podziału plemion wcześniej podległych ojcu przez losowanie.

Edward A. Thompson twierdzi, że do starć między synami Attyli doszło dopiero po dokonaniu podziału⁶⁹³, jednak z takim poglądem trudno się zgodzić, ponieważ Jordanes wyraźnie relacjonuje najpierw walki między braćmi, a dopiero później podział, będący ich następstwem: „Zaraz po obchodach pogrzebowych między spadkobiercami Attyli wybucha spór o władzę. Wszyscy na oślep rwą się do rządów, wszyscy pospołu rządy tracą! [...] Synowie Attyli więc, [...] domagają się równego podziału szczepów”⁶⁹⁴. Drugi opis tych wydarzeń przekazuje kronika Prospera Tiro pod rokiem 453:

Po śmierci Attyli w jego własnych siedzibach, najpierw wybuchły poważne spory między jego synami o objęcie władzy królewskiej, a następnie secesje kilku ludów podporządkowanych Hunom stały się przyczyną i pretekstem do wojen, w których najbardziej wojownicze plemiona ulegały wzajemnemu wyniszczeniu poprzez nieustanne najazdy⁶⁹⁵.

Sposób, w jaki dokonano podziału, stanowił głęboką zniewagę dla dumnych Germanów, potraktowanych jak niewolnicy. Była to symboliczna „kropla, która przepełniła czarę goryczy”, prowadząca bezpośrednio do wybuchu buntu przeciw Hunom wśród Gepidów, do których w krótkim czasie przyłączyły się inne

⁶⁸⁹ Eugipiusz, *Życie świętego Seweryna*, 1, [w:] Eugipiusz, *Dzieła*, tłum. K. Obrycki, t. I, Lublin 1988.

⁶⁹⁰ Jordanes, 262.

⁶⁹¹ Tenże, 259.

⁶⁹² Paweł Diakon, *HR*, XV, 11.

⁶⁹³ *Hunowie*, s. 128–129.

⁶⁹⁴ 259.

⁶⁹⁵ Tłum. własne: „Attila in sedibus suis mortuo magna primum inter filios ipsius certamina de obtinendo regno exorta sunt, deinde aliquot gentium, quae Chunis parebant, defectus secuti causas et occasiones bellis dederunt, quibus ferocissimi populi mutuis incursibus contererentur.” Cyt. łac. za R. Kosiński, *Wiktor z Tonnoy i jego dzieło*, Kraków 2023, s. 103.